

APROXIMACIÓ ALS VALORS D' IDÒ, FUNCIONS I MELODIES*

Ignasi Mascaró
ipmascaró@gmail.com

- (Montserrat) Allò que hi veia vostè no eren calces
- (Xec) Idò, què?
- Eren mitges.
- Ben senceres!
- A Barcelona, tothom en diu mitges; i les calces són calçons, és el seu nom.

(de *L'amo en Xec de s'Ullastrar*)

1.

La partícula *idò*, històricament emparentada amb el *doncs* del català general (el *donc* francès, *donc/doncs* occità antic, i el *dunque* italià), semànticament amb un valor bàsic consecutiu, no ha merescut el tractament sistemàtic que mereixia atesa la seva potència i versatilitat en la llengua col·loquial. Àmpliament usada en la llengua oral de les Illes Balears, *l'idò* es compta entre aquell nombre d'endemismes lingüístics que "tenen anomenada" i que són sentits com a particularment propis, fins i tot solen provocar comentaris més o menys pintorescos entre els parlants del català continental. Fa uns anys, permeteu-me l'anècdota, una barcelonina, poc temps després d'establir-se a Ciutadella de Menorca, va muntar un botigueta, un comerç que va retolar *IDÒ*, vull creure que es deia aixís, com es podia haver dit *al.lot* o *moix*, és a dir, mots locals que criden l'atenció i fan gràcia al visitant. No són pocs els qui coneixem parlants continentals que ens parodiaven amb un ús omnipresent de *l'idò* no sempre encertat: l'esforç, siguem generosos, s'agraeix. Ara mateix, una pàgina web invoca el mateix nom, i una revista, i una botiga... –ja ho dèiem-com a signe diguem-ne de menorquinitat, o potser balearitat.

Si l'anècdota té algun valor (ben sovint les paròdies i els escarniments contenen elements inconscients ben prou aprofitables) podria ser tant per una pretesa singularitat de la partícula, com per la consciència, certa o errònia, que no tenim un clar paral·lel en els parlars del català continental. Que *l'idò* és especial i que "serveix per a moltes coses" és una idea molt arrelada que forma part de la cultura lingüística popular, i que sovint s'ha fet present en articles de premsa generalment amb to festiu. La cosa no és gens original: moltes llengües, o dialectes, exhibeixen el que creuen que són singularitats, sovint presentades com a quelcom únic i intradüible. Així, sense anar molt lluny, les partícules modals de l'alemany, multivalents, amb matisos de significat no sempre a l'abast primerenc de l'aprenent. Però també és el cas que dialectes o llengües siguin parodiades per l'ús de formes singulars i omnipresents, és el *estee* dels argentins, el *you know* dels anglesos.

* He d'agrair molt cordialment alguns suggeriments, esmenes i comentaris que he rebut de Gemma Rigau, Pilar Prieto, Brauli Montoya, i Gabriel Bibiloni. Tanmateix, com sol dir-se, només a mi mateix s'ha d'atribuir la persistència en l'error.

En el nostre cas s'hi podrien afegir comentaris d'un cert interès sociolingüístic: la freqüència amb què escriptors illencs en llengua castellana, columnistes de premsa particularment, esquitxen els seus textos d'"expressions intraduïbles i molt nostres", entre elles l'*idò*; en tal cas, el resultat és sempre molt divers, facècies enginyoses en uns casos, o prosa entre rànica i kitsch en altres. Aquí l'antologia, *florilegio* més aviat, seria llarga.

Estudiar aquesta partícula és conèixer-ne millor els usos i classificar-los, fer-ne una adequada descripció gramatical (que aquí serà una primera aproximació, amb la sospita que caldran noves versions de l'empresa). Encara que molt lateralment, algú altre podria estar interessat a tenir més informació i arguments en la qüestió normativa; així, no és infreqüent sentir algú que diu "jo no escric mai "doncs", escric sempre "idò", afirmació que pressuposa que ambdues partícules són equivalents. Una tal posició s'ha d'entendre a partir de la voluntat dels escriptors i escriptors illencs de construir un estàndard balear més enllà de tota disputa sobre la unitat de la llengua, la qual cosa sol aparèixer com una negociació amb receptaris més o menys personals, "tu què escrivs -sentim a dir- *qualcú, colcú o algú?*", "empres *idò* o *doncs?*".¹ A les Illes la prosa formal, estàndard o literària, fa un ús de l'*idò* molt limitat, per no dir que és absent a nombrosos autors. Així, en trobam que combinen els *doncs/idò* de forma molt esperable: el *doncs* en el cos de la prosa del narrador i l'*idò* en els diàlegs quan aquests representen la parla espontània i dialectal.²

Les referències gramaticals a l'*idò* s'han centrat bàsicament a mostrar la diferència de registre front a *doncs* i en les interferències amb valors causals, considerats incorrectes, front als valors consecutius més genuïns. Els diccionaris bilingües, d'altra banda, han expedit la qüestió amb un *idò*, cast. *pues*, sense pretendre de cap manera una anàlisi contrastiva, que tampoc no sol correspondre als models lexicogràfics més establerts. Tant un aspecte com l'altre merexerien una ampliació, però no és aquest ara mateix el nostre propòsit. Vet aquí, tanmateix, un exemple del que podem trobar:

"La conjunció **doncs** presenta col·loquialment a les Balears la forma **idò* (a Eivissa fins i tot se sent **do**). Aquesta forma procedeix de l'emudiment de la consonant velar c, de la unió de la conjunció **i** amb **doncs** i de la posterior creació d'un singular de la forma resultant **idons**, segons l'esquema **pans/pa**. Formalment s'ha d'emprar la forma completa original: **doncs**."

(Antoni I. Alomar-Joan Melià: *Proposta de model de llengua per a l'escola de les Illes Balears*, Ed. Moll, Mallorca, 1999, p. 93)

Encara una mica més: la idea d'equivalència, o simetria, té un interès lingüístic innegable. La idea de Saussure que "la langue n'est pas une nomenclature" és encara quelcom que cal desmuntar diàriament, la presumpció que existeixen conceptes preexistents, més o menys universals, i que aprendre un idioma és aprendre formes, on diu 'cavall' direm 'Pferd' o 'horse', i s'ha acabat!. Entre nosaltres aquesta idea guaita de forma persistent en el moment de bandejar un barbarisme, "i si no puc dir *desde luego* què he de dir?" suposant una vegada més que el *desde luego* castellà ha de tenir alguna clara simetria amb

¹ El professor Gabriel Bibiloni fent una ressenya del primer film doblat a Mallorca (blog personal, Maig, 2008, dins Bibiloni.net) i avaluant els encerts i desencerts, escrivia: "També tractant-se d'un estàndard, crec desafortunada la forma *idò* que apareix repetidament. Seria molt més encertat d'introduir la variant estàndard *doncs*."

² Així m'ho fa veure una petita immersió entre autors contemporanis, que de moment no ampliaré. Curiós tanmateix el comentari personal que em fa un conegut escriptor, ben publicat i llegit: "S'*idò* no el trobaràs si no hi ha diàleg, s'*idò* el trob molt localista, i no és polit, no em sona bé".

partícules catalanes. En qualsevol cas, i sense saber si tot l'anterior té algun interès, determinar si *idò* és *doncs* és només un aspecte de la qüestió, i no la que ara més ens interessa aquí.³ Val a dir que si la proposta que segueix no va desencaminada, almenys un valor d'*idò* no seria cobert pels valors de *doncs* (vid. *infra* 3.4).

Interessa més tost el seu estatus gramatical, què és, què significa, com és usat en la parla quotidiana, quina és la seva mobilitat en l'enunciat, com es combina, quins són els seus contorns melòdics i quina la seva independència entonativa. L'observació fins avui fa evident que és la llengua col·loquial la que ha conservat i desenvolupat un ventall d'usos que la llengua escrita - ja ho dèiem- recull més limitadament. Més clarament, com a mínim un parell d'usos, valors, difícilment apareixeran en el català, menorquí aquí, escrit. Maria Josep Cuenca ha escrit:

"Tanmateix, el desenvolupament de la lingüística del text en els darrers anys ha fet créixer l'interès per aquests elements fonamentals en la construcció discursiva, sobretot pels connectors i, de manera més tímida i tardana, per les interjeccions. El fet que una part dels connectors i de les interjeccions es vinculin a textos orals i de registre col·loquial explica, en part, aquest oblit" (Solà, *et alii*, 3175).

De temps s'ha vist la importància de l'entonació en determinades partícules, que sense buidar-se de contingut, adquireixen una gran expressivitat amb recursos prosòdics. Si açò ja resulta evident amb les interjeccions, no ho és tant amb formes considerades adverbis o conjuncions. Potser l'alemany⁴, entre les llengües geogràficament no llunyanes, compta amb una tradició gramatical que explota el valor de partícules lligades a l'entonació; sense anar més lluny, tampoc no em vull estar de citar un autor estimat, Dwight Bolinger, amb un llarg capítol als valors i entonacions del *well* anglès.⁵

2.

L'etimologia de *doncs* no sembla conflictiva, altra cosa seria poder resseguir la formació històrica d'*idò*, en bona part una tasca impossible, atès que el corpus de textos dialectals col·loquials és molt limitat. Ja ho dèiem, *idò* té parents romànics més o menys propers (*donc*, *dunque*) però l'estudi comparatiu depassaria de molt la idea de la present aproximació. Entre les partícules que sobreviuen a la "massiva pèrdua de les grans partícules", en paraules de Sebastià Mariner, el que trobam és la fusió de partícules temporals i consecutives, un *dann* passat a *denn*, com ja havia assenyalat Friedrich Diez per al germànic.⁶ " (...) ähnlichen Übergang, *dann-denn*, von der Zeit zur Folgerung zeigt Spanisch *pues* und *luego*". Vet aquí el més interessant de tot plegat, temps és seqüència, posterioritat és conseqüència, un TUNC, com un *entonces*, passat a consecutiva.

Joan Corominas (*DECLLC*) es refereix a l'*idò*, com era d'esperar, dins l'entrada que dedica al *doncs*, "un mot comú a l'occità, al francès i a l'italià". Tindríem, segons l'autor, una forma immediata DUNC, resultant d'un nus o acumulació que es va produir en llatí vulgar entre les

³ Per a goig dels parlants illencs (per no esmentar la satisfacció dels defensors, no necessàriament secessionistes, de les dites modalitats insulars) la darrera edició del diccionari de l'IEC va incloure el mot *idò*, on es limita a dir *idò*, v. *doncs*.

⁴ Tenc entès que és una referència fiable: Helbig-Buscha, *Deutsche Grammatik*, Leipzig, 1986, 486 ss. En dona una idea l'encapçalament: "Die illokutive Funktion der Partikeln".

⁵ Dwight Bolinger, *Intonation and Its Uses*, Stanford University Press, California, 1989, p. 300-338. L'interès del nordamericà ve de més lluny: en la seva coneguda compilació *Intonation* (Penguin, 1981) ja hi figuren les partícules modals alemanyes lligades a l'entonació, l'article és de Maria Schubiger, pp. 175-193.

⁶ *Etymologisches Wörterbuch der Romanischen Sprachen*, 1853, p. 129.

tres partícules del llatí clàssic TUNC (llavors), DUM (mentres) i TUM (doncs, ara bé, llavors)...”, i més avall, invocant a Schuchardt, hi afegeix el DONEC “La conclusió a treure’n és que hi ha ací una qüestió inter-romànica”.

“En fi -diu Corominas- és sabut que a les illes s’ha creat modernament una forma singularitzada, *dò*, partint de la pronúncia *do(n)s* del català oriental, presa com un plural, i amb l’eliminació de la -s ajudada per la fonètica sintàctica (*idos m’agrades* > *idò m’agrades* (...)) l’aglutinació de la copulativa deu haver fet que *idò* hagi esdevingut la pronúncia àmpliament predominant a totes tres illes”.

L’Alcover-Moll (DCVB), per la seva banda, va més enllà en l’entrada de *doncs* i la seva classificació. Res no diu però si l’*idò* ha modificat o incorporat algun altre valor i es limita a explicar la seva forma fonètica. Tot plegat, no podem parlar de l’etimologia de l’*idò*, sinó del *doncs*.

3.

Per classificar la partícula no hi ha més remei que atendre l’ús, i és aquí on ens trobam amb valors unes vegades elusius i uns altres amb valors supraoracionals que són els que sovint s’escapen a la detecció i posterior classificació. D’entrada, dues consideracions:

Crida l’atenció que no existeix un *idò* narratiu, o és poc present; l’*idò* és majoritàriament conversacional, interactiu, és pregunta o és resposta, i el que podríem qualificar de narratiu se’n apareix de forma molt limitada. D’altra banda, al costat d’usos sintàctics classificables en l’àmbit de la coordinació/subordinació, sembla que l’*idò* és comporta alhora com a interjecció. En tots els casos, un *i-dò* amb dues síl·labes permet excursions melòdiques que no són possibles amb els seus parents monosil·làbics.

Pel que fa a l’àmbit de recerca, em limitaré a parlar de l’*idò* a Menorca, per una qüestió de rigor. Tot i saber que el mot és d’ampli ús a les quatre illes habitades, i que probablement els usos són compartits, només estic en condicions d’observar amb una certa profunditat l’ús que se’n fa a Menorca. D’altra manera, que siguin els germans de les altres illes que, si és el cas, completin o esmenin el que dic en el present treball. I poden fer més coses: maldar de trobar algun artifici teòric que permeti un tractament unitari dels diversos *idò* que aquí es prenen en consideració, tasca aquesta que correspon a tota voluntat científica ben encaminada.⁷

Quant a la representació entonativa, he preferit mostrar els contorns en configuracions *in campo aperto*, més simples i visibles, a l’estil, ja clàssic, del nordamericà Dwight Bolinger. El moviment melòdic, en qualsevol cas, no és estrictament auditiu, sinó que descansa en un processament previ amb programes per a l’estudi acústic de la parla: havia d’esser així, no sempre el que sentim és el que apareix a la pantalla.⁸

Quasi per divulgar la informació: també incloc la transcripció *in vitro* segons el model ToBI, que pot resultar estrany a molts lectors. Es tracta d’un sistema d’anotació prosòdica, H i L (*high*, *low*, alt, baix, ocasionalment M, *mid*, mitjà) que pretén representar una mena de matriu de les melodies, una seqüència fonològica que en la realitat física es realitzarà fonèticament de diverses maneres. *In vitro*, perquè segons es situï l’*idò* en la frase la

⁷ És el que fan Ferrari & Rossari (1994), a partir de cinc valors atribuïts al *donc* francès. Per fer-ho els autors arriben a una proposta explicativa, si ho he entès, una mica artificiosa, particularment en el moment de voler integrar els usos interjectius de tipus *allons donc!*. A una segona part, contrasten el *donc* francès amb el *dunque* i *quindi* de l’italià.

⁸ *Pitchworks*, i *Praat*, de Paul Boersma & David Weenink (2009).

representació hauria d'incloure altres anotacions.⁹

Veiem ara alguns contextos, a partir dels quals proposaré en el que segueix que la partícula *idò* té almenys quatre valors més o menys abstractes que s'expressen amb una clara caracterització prosòdica. Vet aquí un esquema:

I		II		III	IV
consecutiu/ marcador discursiu		interrogatiu		interjecció	adverbi afirmatiu
LM*	LH*L	HL*H	LH*	LH*LH	H*L
dò/i	dò i o	i dò o?	dò?	dò i o (o)	i dò
i dò					
Si no pots venir, <i>idò</i> no vénguis.	(...) <i>idò</i> , açò que te deia (...)	<i>Idò?</i> què fas aquí?		<i>Idoo!</i> ja ho faràs tu! ja pots esperar assegut.	<i>Idò</i> , exacte, bé ho has fet.

Tots aquests *idò* es troben en la conversa quotidiana, viva i dialectal, i en aquell corpus no molt abundós de prosa que representa suposadament la parla viva dels menorquins, els d'ara o de fa dos-cents anys: les rondalles, el teatre popular, la prosa costumista...de tot en posaré algun exemple: frases pròpies, o sentides enmig del carrer, per la ràdio, i prosa escrita dialectal.

3.1

Idò-1. Consecutiu

- Ha plogut tota sa nit
- Idò, haurà ben regat es ramells.

Es tractaria de l'ús més canònic, més establert, més freqüent, el **valor consecutiu**, il·latiu segons els autors: majoritàriament situat en primer lloc, es podria descriure com a inicial ascendent, i final ascendent o descendent, generalment arrancant des de la línia de base¹⁰; el seu lloc dins la frase pot propiciar la versió descendent, seria el cas d'una apòdosi condicional: "si no pots venir/*idò* no vénguis" , on apareixeria en la fase alta de l'emissió; tendeix a ser prosòdicament autònom, precedit i/o seguit de pausa. Ben pròxim al valor de *doncs*, pel qual seria commutable en molts dels exemples. En la llengua escrita sol aparèixer seguit de coma, la qual cosa remarca el seu caràcter tònic.

⁹ El sistema ToBI ha estat adaptat al català per un equip dirigit per la professora Pilar Prieto , de la UAB, sumant-se així a un ja nombrós grup de llengües que l'han adoptat, almenys en àmbits acadèmics. En trobareu una àmplia informació a <http://prosodia.uab.cat/atlesentonació/cat-ToBI/index.html>

¹⁰ Línia de suspensió, línia de base (*baseline, bottom line*) sostre inferior del camp tonal d'un parlant, aquí on tendeix a morir tonalment la frase en una oració declarativa neutra.

Hi ha, però, en la conseqüència genèrica diferències importants d'implicació; en el primer exemple la conseqüència és de tipus lògic, inferencial: si A idò B: en el món que coneixem si ha plogut, la terra està mullada, i la pluja ha regat els ramells. L'*idò* consecutiu va molt més enllà, conseqüències argumentatives, no basades en antecedents i conclusions necessàries:

- Ha plogut
- Idò, en McAuliffe arribarà tard.

ja no estam en el terreny l'efecte-cause, causa-efecte, el nostre amic McAuliffe pot arribar tard per molts altres motius. El qui ho diu no està compromès amb la veritat.

- Na Gibette no vindrà.
- Idò, jo tampoc, (idò)

- Ja són les 8
- Idò, no esperem més, (idò) partim

- No m'agraden, ses llentilles.
- Idò, demana ciurons (idò).

- Que no vol venir? *idò*, que no véngui.¹¹

- Ai! quina cremada!
- *Idò*, no ho haguessis tocat!

Intenten localitzar una persona, situació molt quotidiana, si el coneixes, si no el coneixes...

- A. Sí que el coneixes, en Tomeu que feia feina de recader...
- B. Sí, ara sé qui me dius ! ara el tenc davant.
- A. *Idò*, un cunyat seu.

- I vam dir: no mos han dit res, diu: "*Idò*, estan sublevats. Però estan sublevats, però no estan massa segurs. (AADCIB)

En textos més amplis trobaríem *així idò*, *idò bé*, *bé idò*, *bono idò*, que sí podrien ocupar el primer lloc. El trobam tot sovint en la llengua escrita:

Però la nostra mirada primera és una mirada a la imatge. Vull dir que primer fullejам el llibre, després potser el llegim. Passejам els ulls per l'aspecte més material del llibre, de formes, de colors, de textures. És aquesta una informació primigènia i instintiva que decidirà les passes següents. **Així idò**, abans de llegir els llibres són forçats a ser mirats. El llibre sempre amaga algun secret. El llibre és pensat per ser obert, destinat a obrir-se per la seua pròpia naturalesa (...) (Xec Florit, *Dues dimensions de Camps i Mercadal, Francesc d'Albranca*, 2002)

¹¹ Sense entrar en gran detall, aquests usos serien en molts casos commutables per *aleshores* (fins i tot es combinen: A. -*Els cinemes avui estan tancats*.-B. *Doncs aleshores, haurem de veure què fem*). Seria una de tantes interseccions que es produeixen entre partícules; l'adverbi *aleshores* (< AD ILLAS HORAS) conserva en gran part, ultra els valors consecutius, els valors temporals que estan en el seu origen (*vid supra*, sobre l'etimologia). Ja ho dèiem més amunt, el mateix ocorre amb l'*entonces* (a partir d'un TUNC, *llavors, aleshores*) de l'espanyol, on es va produir un desplaçament de la posterioritat a la conseqüència, també en el cas de *luego*.

Al costat, o més enllà, de connector consecutiu, o conjunció en termes més clàssics, tenim un valor de connector textual, que alguns autors, segons el cas, anomenen "comentador", i altres "connector additiu", etc. Tenim aquí el més complex, i freqüent: marcador-connector discursiu, conversacional, partícula focal...

El terme **marcadors discursius** probablement s'adiu en la descripció de l'*idò-1*; pertanyen al regne amplíssim de la sintaxi supraoracional, el text; encunyat per D. Schiffrin (1987), el terme, *discourse markers* en la llengua original, pretén ordenar un conjunt de mots i partícules que contribueixen a la cohesió dels textos, al seu inici, progressió, reformulació, desenvolupament, etc. Per fer-nos-en una idea, inicialment l'autora estudiava onze elements: *and, because, but, I mean, now, oh, so, then, well, y'know*. Per a Josep Ma. Castellà (1992) el marcadors discursius podrien ser *bé, vull dir, ara, perquè, però, eee, eh?, oi?, no?, saps, m'entens, molt bé*, "i altres mots que caldrà estudiar" (p.177).

Estam aquí en un tractament de formes que fins fa pocs anys havien rebut escassa consideració, o simplement havien estat preterides. L'anomenada gramàtica del discurs¹², amb un enfocament enllà de la microsintaxi, ha contemplat la funció intertextual de moltes partícules que no tenen sols un efecte local, abandonades fins aleshores com a petites incorreccions de la llengua oral i col·loquial, o quasi com a "muletillas", dit en un terme ben conegut i mal definit.¹³ L'obertura de perspectives ha trobat en la llengua oral i l'anàlisi de la conversa el lloc on els marcadors discursius desenvolupen tot el seu paper.

En pocs casos els marcadors discursius són partícules específiques, tenim connectors de coordinació, adverbis, interjeccions i gramaticalitzacions diverses esdevingudes marques de progressió discursiva. És el cas del *pues* castellà, amb molts diversos valors, connector causal (*Está enfermo, pues no viene*), adverbi (*No viene. Está, pues, enfermo*) i el de marcador discursiu, *pues* comentador (*Pues no me creo que esté enfermo*), segons diversos autors.

Com sol ocórrer són múltiples les classificacions proposades per als marcadors discursius, una d'elles per al castellà, força sistemàtica, es troba a la GDLE, Bosque-Demonte (4081 ss)¹⁴. En català i sota el rètol de *connectors textuais* trobam un tractament ampli a Maria

¹² *Gramàtica del discurs* (1981) és un títol de Gemma Rigau, precursor en el seu moment dins l'àmbit català. Les fonts són avui prou conegudes, i diverses: el generativisme, la pragmàtica, la retòrica, etc.

¹³ Parlar de *muletillas*, de *mots de vici*, etc. ha estat sempre una temptació fàcil. Al s. XVI El gramàtic Juan Valdés, *Diálogo de la Lengua* (1535), ja parlava de "ciertas palabrillas", (*bordones*, els anomena):

MARCIO (...) con tal que nos digáis qué quieren dezir ciertas palabrillas, que algunas personas en su hablar usan ordinariamente, las quales ni se scriven, ni tampoco me acuerdo oíros las dezir jamás a vos.

VALDÉS ¿Qué suerte de palabras es éssa? Dezidme alguna dellas.

MARCIO Aqueste, pues, assí, no sé qué, etc.

I girant full, els estudiants de grec clàssic de certes generacions recordaran la incomoditat del professor en haver d'explicar el sentit de tot un conjunt de partícules (*γέ, δέ, γάρ, μέν, οὐν, τέ,...*) que avui reben un tractament discursiu; el desconcert de certs docents arribava fins a recomanar a l'alumne d'oblidar i no traduir les dites partícules. Succeïa que a l'alumne sempre li semblava que "sobraven partícules". Només podia tenir un sentit: la pràctica escolar sovint no va, no anava, més enllà d'un text de quatre o cinc línies, on el valor d'aquestes partícules es perd en bona mesura.

¹⁴ Maria Antonia Martin Zorraquina-José Portolés Lázaro, "Los marcadores del discurso", on els autors classifiquen i subclassifiquen amb gran detall, així parlen de *Estructuradores de la información (comentadores,*

Josep Cuenca (GCC, *Solà et al.* 3175 ss):

"El connector textual és, doncs, l'element que explicita quina és la relació semàntica o pragmàtica que s'estableix entre el contingut global de dues oracions o dues unitats superiors. En el nivell textual, la funció dels connectors no és integrar sintàcticament estructures, com s'esdevé quan formen part d'oracions compostes, sinó que és palesar les relacions de significat entre les unitats del text" (MJ Cuenca: 3177)

Veiem el comentari de Maria Josep Marín Jordá (2005:57):

"De fet, el terme marcador discursiu és, probablement, el més usat per designar un conjunt d'expressions bàsiques en el discurs oral però difícilment classificables, i per tant incòmodes des del punt de vista de la gramàtica tradicional, que generalment les ha marginades i ha eludit el seu estudi per considerar-les una mostra del caràcter subsidiari de la llengua parlada respecte de l'escrita".

No m'hauria d'estendre més, no pretenc fer una revisió de l'abundantíssima producció sobre marcadors discursius,¹⁵ incloent, com és habitual, una certa dispersió terminològica. L'obra suara citada, Marín Jordá, fa un bon repassó (p. 60 ss) als treballs més recents i a les diverses fonamentacions teòriques. És, crec, dins aquest àmbit on caldria contemplar alguns usos de l'*idò*, que més amunt hem retolat com a consecutiu. Però encara un aclariment, per matisar una aparent col·lisió terminològica: un equipament escolar bàsic farà recordar al lector que les "oracions consecutives", tradicionalment integrades en les subordinades adverbials / circumstancials, eren oracions del tipus:

Tantes vegades ho va dir, **que** m'ho vaig creure

on tindríem una estructura de dues oracions en relació de subordinació, o interordinació, com prefereixen altres autors. És evident que no és aquest el nostre àmbit ara mateix, és més ampli.

La proposta és que tindríem doncs un *idò* marcador discursiu amb valors de:

arrancada:

Estam a un restaurant, hem mirat la carta, al cap d'un estona reapareix el cambrer i algú diu:

-*Idò*, jo de primer demanaré una ensalada, de segon...

represa:

Interromp la conversa, parlava d'en Toni, me'n a vaig la cuina, i reprenc quelcom que estava contant:

-...*idò*, en Toni no vol venir, i ho entenc, perquè....

En aquest cas l'*idò* (a diferència de l'*idò*-IV) no toca la línia de base, és discursivament un introductor de conversa que reprèn el tema interromput, i que actua de marcador del tema. Diria que aquest *idò* de represa és molt freqüent en converses telefòniques, on els

ordenadores, digresores), conectores, reformuladores, operadores argumentativos, marcadores conversacionales, etc.

¹⁵ És interessant de consultar el *Diccionario de partículas discursivas del español*, <http://textodigital.com/P/DDPD/>, encara en construcció. El model lexicogràfic inclou semàntica, sintaxi, posició, prosòdia, etc. Conté àudios i una bibliografia ben àmplia. Curiosament, i preterit en l'ordre alfabètic, no inclou el *pues*, potser esperant a obrir-se camí en la complexitat.

interlocutors, sense l'ajut del cara-cara i la gestualitat, s'interrompen amb més freqüència, ço que fa més necessari un "idò, açò que et deia...".

Les converses són interaccions constantment interrompudes, obrint temes nous i reprenent-los, incloent llargs monòlegs que volten el camí, en el sentit que la retòrica clàssica donava al terme *període*; posem que algú ha intentat parlar del que havia passat dissabte a la nit, però la conversa, interrompuda, ha migrat cap altres territoris; però el parlant insisteix:

continuïtat:

Dissabte *idò*, hi havia una gentada, en vols d' al·lots i gent jove...

Veiem ara la transcripció d'una conversa real, parla un artista d'Alaior (Menorca):

[Sobre l'obra actual]

Tenia coses fetes a partir de l'any dos-mil, però açò sí, he fet lo que se refereix a lo que faig i me coneixen més que és es lapis o grafit, *idò*, ja, com que en venc bastantes...

[A quina hora fas la fotografia?]

...fas sa fotografia, hi tornes, fas ets apunts, i a s'estudi, lo que feien es mestres d'aquell temps, *idò*, lo que fan és es *boceto*, fer-lo ja retocant...

[Sobre una sala d'exposicions]

...es fill major en Miquel, qui és es qui ara ho regentarà, l'ha volguda reactivar [la sala] i es mes de Juny, *idò*, la va inaugurar i un poc antes me van insinuar...

L'entrevista acabava amb l'entrevistadora dient:

Molt bé, *idò*, Senyor J.P.J., lo primer enhorabona per s'exposició i moltes gràcies per atendre'ns.

conclusió:

Hem conduït una llarga conversa entre dos, cap al final, i després d'una pausa, un dels dos, com a comiat, diu:

Idò, ja veurem com acaba.
i aquesta altra:

Què va passar? *idò*, vol dir que quan va veure que no arribàvem, va replegar ets tapinets, va tancar i se'n anar.

o en prosa publicada:

En Pere, palejant, palejant, sospirava.

- Però encara te'n diré una altra –continuà, implacable, en Joan –;una de freda i s'altra de calenta. Tu no ets homo per Na margalida, mentres a ella no li hagin fuit es grius d'es setze anys que té.

- Digau –respongué en Pere, sense a trevir-se a mirar son company.

- *Idò*, vull dir –replicà en Joan, com un qui no diu res – que lo natural és que ella, a sa seva

edat vulgui un fadrí ben vestit, guapo, airós, ben taiat... (NM)

Un *idò* que arranca converses, que les fa progressar, que les conclou.

- Com na Bèt el veu tan xalest, li diu:
- Mai diries qui he vist avui!
- I qui has vist? –diu ell.
- *Idò* es meu fermà Bernadet! –diu ella. (NM)

També podria precedir –que no encapçalar- una pregunta:

Sant Pere se'n va amb es pa cap an el Bon Jesús i li va dir:

-Ell m'ha costat molt es fer-li treure, an es pa, perquè no en tenia més; però me l'ha arribat a donar, i sols no n'hi ha quedat per a ell menjar.

-***Idò***, ¿saps què has de fer? Torna-hi i diga-li que te doni sa carabasseta de vi. (RM)

el darrer és un exemple una mica particular, *¿saps què has de fer?* és més aviat una pregunta retòrica, no és petició d'informació. No puc demanar el que ja sé, si fos una autèntica demanda d'informació hauria posat un *que*:

que saps què has de fer?

però en tal cas ja no hi podria haver un *idò* consecutiu introductor

En la parla col·loquial, i en els textos, trobam la forma composta: *hala idò!*:

- Cent lliures vos en don.
- Ell que sí, s'altre que no, fins que per fi En Pere diu:
- ***Hala idò!*** se l'endugui, perquè és vostè.(RM)

La conductora d'un programa de ràdio s'acomiada dels oients:

- ***Bé idò***, fins dilluns qui ve, i a tu Joan, [el convidat habitual], gràcies una vegada més.
- i en Joan diu:
- ***Hala idò.***

Els dos *idò* conclouen, ambdós descendents.

3.2

Idò-2. Interrogatiu

Estic reunit amb uns col·legues en sessió fora hores, quan apareix un col·lega que no és esperat:

- *Idò?*, què fas aquí?
- Al·lots, *idò?*, què feis encara aquí? o no partiu?
- En Joan està ingressat a l'hospital.
- *Idò?*, què li ha passat?

Podria ajuntar els dos anteriors en el següent diàleg:

- *Idò?*, què és que hi ha de nou, Joan?
- Que no vol entrar.
- Que no vol entrar? *idò*, que no entri.

Fa unes setmanes un col·lega arriba al treball amb un ull tapat, quelcom ben aparatós que anuncia algun tipus d'accident; el que va seguir en entrar a la sala, és tot un seguit d'*idò* que amb èmfasis i intervals diversos recorrien tota l'escala cromàtica.

Tenim aquí un **valor interrogatiu**, un *idò* amb independència melòdica, que potser caldria escriure sempre com a forma independent. De fet, sovint apareix sol, altres vegades introdueix una interrogativa, així:

- *Idò*, Pere, quin senyal per aquí? (R.Mn.)
- *Idò*, no deien que s'operació havia anat tan bé? (NM)
- *Idò*, mon pare –li deia es fii-, ¿Com és que avui qui heu agafat tant de peix esteis tant trist? (R.Mn.)

En el diàleg, tanmateix, no és necessàriament el primer torn:

- Sí que hi som tots - li deien.
- No encara –deia ell.
- Qui falta, *idò?* (R.Mn.)

o potser és l'*idò* consecutiu? Probablement.

i tot sol podria ocupar un torn de paraula:

- Hem venut sa casa.
- *Idò?*
- Era una oportunitat.

Aquesta versió tanmateix podria adoptar una línia ascendent, talment ho fan moltes interrogatives absolutes:

que es tàs con tent? vs. que es tàs con tent?

idò, que hi ha res de nou? vs. *idò*, que hi ha res de nou?

i que hi ha res de nou? vs. idò que hi ha res de nou?

on l'interès i l'èmfasi determinen la tria d'un o altre contorn. Neutra la primera i en un to més desinteressat la segona; en ambdós casos, el més interessant és que partícula i oració comparteixen configuració. En la gràfica sinòptica, més amunt, he transcrit un *idò* descendent-ascendent, tal com és el contorn en les interrogatives absolutes més canòniques a la nostra illa, o més exactament: una petit apèndix ascendent en el ponent de l'illa i un ascens més notable, i característic, en direcció a Maó.¹⁶

Badia Margarit (1994:316) dóna entre els valors de *doncs*, un *i doncs?* "com una manera d'iniciar una oració, potser en una expressió el·líptica o en tot cas de significació molt vaga; sovint un pretext per a adreçar-se a algú (sense saber concretament què dir-li), per a començar una interlocució (potser temible o no agradable), etc.", i ho comenta:

i doncs? Pot voler dir moltes coses: 'què farem, ara?', 'te'n sortiràs?', etc.

Badia Margarit parla d'una partícula amb dues síl·labes, *i doncs?*, amb la copulativa inicial, imaginar que aquest valor interrogatiu pugui ser l'origen de l'*idò* és temptador, però no caurem ara, de moment, en la temptació. Tanmateix el DCVB l'esmenta entre les seves fonts i en dóna exemple:

Y donques, ¿què direm de bo? (Vict. Cat., Sol. 27)
I donc, que tabé veniu a vila? (Massó Croq. 30)

El *pues* castellà, tan polivalent, coneix també aquest valor interrogatiu¹⁷ :

-Hoy no puedo ir contigo al gimnasio.
- ¿Pues?

Pels exemples adduïts, i altres, el *pues* interrogatiu, a diferència de l'*idò*, sol tenir exclusivament caràcter de resposta:

-Esta noche no iré a la tertulia.
-¿Pues?. (M.M.)

-No me esperéis esta tarde.
- ¿Pues? (DRAE)

Si no és que considerem el present *idò*, (inici de conversa, introductor d'una interrogativa) també com una resposta vista des de la pragmàtica: és pregunta gramatical, o és resposta pragmàtica a quelcom que he sentit, que he vist; l'he vist arribar, no l'esperava, i deman:

-*Idò*, què fas aquí?

L'*idò* interrogatiu també es podria contemplar formant part d'aquell ventall de partícules

¹⁶ Vegeu l'*Atles interactiu de l'entonació del català*, clicant en el mapa damunt l'illa de Menorca, i accediu a > enquestes > interrogatives, etc. dins : <http://seneca.uab.es/atlesentonacio/>

¹⁷ No sabia, tanmateix, determinar dins quin àmbit dialectal o registre de la llengua espanyola és habitual aquest valor, que no sol aparèixer en les principals gramàtiques de referència que he pogut consultar, però sí a alguns diccionaris, com els citats aquí. Un equivalent que podem sentir seria: A. *Oye, que no voy a poder ir.* B. *¿Y eso?*. Amb tot, Gemma Rigau ja m'adverteix que el *pues* dóna molt de joc, i m'obre camins que aquí no podré seguir, sense embarcar-me a una àmplia anàlisi contrastiva. Me n'adon que no puc perdre'm amb l'espanyol pels altiplans i selves sudamericanes.

on en el primer cas tindríem la versió consecutiva.

3.3

Idò-3. Interjecció

- Saps què? hi vas tu, noltros vindrem més tard.
- *Idò!*

Li deman a un amic si em farà una feina que ell no en fiava, i em reprèn:

Idò, ja la faràs tu, ja pots esperar assegut.

Un *idò* amb **valor de desacord**, protesta; proposta inacceptable. Es produeix amb allargament sil·làbic i melòdicament tendeix a ser melismàtic, formant una figura de "quatre notes", permeteu-me, el que en música gregoriana en deien un *torculus resupinus*. El mateix contorn es pot sentir en la forma composta *idò a(ixu)ixí*, sentida en un context real:

- A. Què faràs es sopar?
- B. *Idò 'xuxí!* (jo? l'he de fer jo, altra vegada?)

que ràs es so
 fa par?

i dò xí!
 'xu

Aparentment podria ser vist com una interjecció; en tal cas parlaríem d'una interjecció fàtica, en el sentit definit per Ma. Josep Cuenca (GCC, 3224) en el capítol que dedica a classificar les interjeccions del punt de vista de les funcions lingüístiques: "...les que indiquen una actitud del receptor respecte al que diu l'emissor (assentiment, negació, acord, desacord)." De fet, tot sovint l'*idò* apareix tot sol, prosòdicament autònom, i es realitza amb prou moviment melòdic; però també podríem veure en aquest *idò* una exclamativa (una interjecció és sempre una exclamativa!, però no a l'inrevés) amb sintaxi defectiva, fragmentària, tal com , per exemple, l'usa Jaume Solà referint-se a *rai*: "les construccions exclamatives, en molts casos, són construccions sintàcticament defectives (...) amb una part el·líptica recuperable pel context" (Jaume Solà,1990:61); Solà, tanmateix vol anar més enllà, contempla un *rai* com emfasitzador del tòpic.

Darrera aquest *idò* sempre ens sembla sentir alguna cosa inacabada. La parla espontània és plena de construccions defectives, de sintaxi interrompuda, pensem en la freqüència de condicionals inacabades:

si ho ha gués sa but...

En conversa real, un grup d'amigues fa la crònica d'un dinaret:

- I de postres mos van donar menjar blanc, va ser...[ajunta dos ditets davant la boca tancada, que volen dir: boníssim)
- *Idò*, no hi ha com ses coses antigues.

El gest remata la frase, però *l'idò* no és el que ara ens ocupa, és el següent.

De fet, molts altres interjeccions suggereixen el que podria venir després, i adverbis, i jaculatòries, si ho hem de dir tot.

Aquesta variant de *l'idò* diria que és la menys present en els textos dialectals, però vet aquí justament un cas on no hi ha el·lipsi, al contingut de la protesta expressat en *l'idò* li segueix una pregunta:

- Ai, senyor! ¿O és vostè? esperi un poc; aquesta olla acabarà es bull, i llavors en parlarem
- ¿Què deis? ¿Acabarà es bull? I jo que veig que no té foc! –contestà es senyor
- *Idò!* ¿O es pensa vostè que encara anam tan atrassats que hàgim de mester foc? (R.Mn.)
- ¿Que són mallorquins, vostès?- va demanar sa dona grassa.
- No: som de Ciutadella.
- No sé on és Ciutadella.
- *Idò*, a s'illa de Menorca, en es cap de mestral.
- Doncs..., mallorquins. (N.M.)

3.4

Idò-4. Adverbi afirmatiu

Vet aquí el que sembla ser el valor més curiós i original, el que més s'allunya del significat consecutiu original, una mica intrigant a dir ver. Un *idò* que indica acord, assentiment, concessió: sí, així és, d'acord, exacte, raó tens...És un *idò* amb uns valors que fan difícils interseccions i contactes amb els *doncs*, *pues*, *entonces*...

Tonalment és sempre descendent i amb vocació solitària; en la transcripció (*vid* esquema) proposava un H*L, és a dir, a diferència dels altres, l'accent tendeix a situar-se en clarament a la primera síl.laba, un *idò* contundent, resolutiu, que es manifesta acústicament amb un notable increment de la intensitat damunt la -i-.

Veig algú que està intentant fer una cosa que no li surt, i al final ho endevina:

- Que ho faig bé, així

què et
pen sa ves?
dò?

i

- I quants d'anys tenia?
- Setanta-nou, però feia temps que estava malalt.
- Idò.

"Anam a Lluçmaçanes a glosar..."

Dic, vale, qui serem? diu: hi haurà, jo, l'amo en Toni. Dic, **idò**, a quina hora? (AADCIB)

-(...) anava tapat allà davant

-**Idò**.

-(...) maldant que es de davant no li escapàs res, perquè si li escapava res era tot seu. (AADCIB)

- Què li deia, aquell alova de ciutadellenc, a Na Joana?
- Si era ver que tots es de Ferreries teníem sa panxa roja.
- I tu totd'una t'hi vas mesclar.
- **Idò!** Jo li vaig dir que lo que teníem es joves de Ferreries era es punys rostits. (C.V.)

L'*idò*-4 tot sovint apareix sol, de forma conclusiva:

Quan va sentir allò d'*esmorzar*, encara que no sabés ben bé què volia dir, va pensar que an aquelles hores devia esser cosa de berenar, i com que sa fam l'alçava en pes, va contestar:

- **Idò!** (Nov.Mn.)

Reprendré un exemple de més amunt:

Intenten localitzar una persona, situació molt quotidiana, si el coneixes, si no el coneixes...

A. Sí que el coneixes, en Tomeu que feia feina de recader...

B. Sí, ara! sé qui me dius, ara el tenc davant.

A. *Idò*, un cunyat seu.

B. Ah! aquell qui va ser caixer fadrí?

A. *Idò*.

apareixen aquí, en un diàleg creïble, l'*idò*-1 i l'*idò*-4.

4.

Els contrastos

Alguns d'aquests *idò*, prosòdicament caracteritzats, en no poques situacions podrien entrar en contrast fonològic; posem que deman a un col·lega si portarà feta una feina sobre la qual hem estat parlant, li dic:

que ho du ràs
fet? de
mà?

i la resposta podria ser:

i	dò?
dò?	i

Amb què em voldria expressar la seva sorpresa, com dient que no era demà, o que demà és molt prest.

o bé:

do o
i o

on em voldria dir: no t'ho pensis per res, que de cap manera.

i

dò

i aquí el meu col·lega em diu que sí, que d'acord, la feina demà estarà enllestida, un col·lega seriós, idò.

Ciudadella de Menorca, Març de 2009

Una mostra

Vet aquí una mostra, en format mp3, de les diverses versions de l'idò. Es tracta d'enregistraments on l'emissor rep alguna indicació de la situació abans de pronunciar la frase. En alguns casos formaven part de petits diàlegs. Els parlants són Andreu Bosch (60 anys) de Ciudadella, i Ester Andreu, d'Alaior (26 anys).

Consecutiu.1a

Discursiu.1b

Interrogatiu.2a

Interrogatiu 2b.

Interrogatiu 2c

Interjecció.3a

Adverbi.4a

Referències

Badia i Margarit, Antonia Ma.: (1994) *Gramàtica de la Llengua Catalana*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

Ferrari A.& Rossari C. (1995): "De *donc* a *dunque* et *quindi*: les connexions par raisonnement inférentiel", *Cahiers de linguistique française*, num.15, 7-49

Joan Corominas, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, (DECLLC), Barcelona, ed. Curial, 1980 i ss.

Josep Ma. Castellà (1992): *De la frase al text*, Empúries, Barcelona.

Maria Josep Cuenca, dins Solà, et alii, *Gramàtica del Català Contemporani*, p. 3175

Marín Jordá, Maria Josep (2005): *Marcadors discursius procedents de verbs de percepció: argumentació implícita en el debat electoral*, Quaderns de Filologia, Universitat de València.

Maria Antonia Martín Zorraquino-José Portolés Lázaro, "Los marcadores del discurso", dins Bosque Ignacio.-Demonte Violeta (ed.) (1999): *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*, Espasa Calpe, 3 vol.

Schiffrin, Deborah (1987) : *Discourse Markers*, Cambridge University Press.

Prieto, P. & G. Rigau (2007): "The syntax prosody interface: catalan interrogative sentences headed by *que*", *Journal of Portuguese Linguistics*, 6, 2 p.29-60.

Jaume Solà (1990), "Sobre la partícula *rai*, i els tòpics" *Caplletra*, num. 8, 55-68

Citacions dels exemples:

(AADCIB) *Arxiu Audiovisual dels dialectes catalans de les Illes Balears*, dir. Jaume Corbera, Palma de Mallorca, 2003.

- (C.V.) *Ciudadella Veia*, de Joan Benejam, Eds. Nura, Ciutadella, 1972.
- (R.Mn). *Rondalles Menorquines*, Andreu Ferrer, Ed. Nura, ed. de 1982.
- Florit Nin, Francesc, (article de premsa, cedit per l'autor).
- (N.M.) *Novel·letes Menorquines*, d'Àngel Ruiz i Pablo, ed. Moll, 1976
- (M.M.) Maria Moliner, *Diccionario de uso del español*, edició electrònica.
- (DRAE) *Diccionario de la Real Academia Española*. 20na. Ed. Edició electrònica.